

Mindre bekant torde det vara, att den förste vismelodiupptecknaren i vårt landskap är den berömda fornlivs- och folklivsforskaren Gunnar Olof Hyltén-Cavallius. Han vistades ett år i Sörmland (1835—36) som informator för landshövding Sederholms far på Gammelstad i Kila socken. I sina levradsminnen berättar Hyltén-Cavallius att han under denna tid fick en kraftig impuls till sina sedermera så betydelsefulla folklivsstudier. I mars månad 1836 kom han att besöka en gammal fältpräst Strandberg, som för tillfället bodde på Jäders gästgivaregård, och fick då låna ett exemplar av Geijers och Afzeli Svenska folkvisor. (Förmodligen avses kyrkoherde Olaus Olai S. i Stigtomta, farfar till operasångaren Olof Strandberg och skalden Talis Qualis. Jäder är kanske skrivfel för Gävle gästgivaregård, eller låg gästgivaregården då vid Jäder i Lunda socken?) Angående denna sak skriver Hyltén-Cavallius: "Den känslans innerlighet, som genomgår denna gamla poesi, grep mig med en förunderlig makt. Jag började fråga mig sjelf, om icke hela vår moderna bildning, som nästan i allt lefver på lån från utlandet, dock till sist befinner sig på en afväg. Finnes då ingenting som är egendomligt svenskt, och som förtjenar tagas till vara? Kunde ej ur de nationela elementen, hvilka ännu traditionsvis lefva hos folket, mycket räddas för nyfödandet af en äkta svensk odling?". Framför allt blev han angelägen om att uppsöka gamla kvinnor, som kunde ur minnet sjunga de bortdöende folkvisorna. Många hundra mil säger han sig sedan ha vandrat för att tillvarataga deras traditionsstoff. Tyvärr hade Hyltén-Cavallius ej tillräcklig musikalisk utbildning och fick svårigheter med uppteckningen av melodierna. Han gjorde sig en Pansflöjt av bamburör och vasspipor. På varje pipa antecknades tonen efter pianot eller gitarren och sedan gick färden till undangömda torp och små stugor i skogstrakterna vid foten av Kolmården. Med den primitiva musikaliska utrustningen blev resultatet ej så stort, som entusiasmen berättigt till. Hans sörmländska melodier ligga ännu publicerade i Kungliga biblioteket. Den märkligaste av dem är en variant av "Du gamla, du fria" melodi, som är upptecknad i Gammelstad nära 10 år innan Dybeck fick vår nuvarande folksångsmelodi.

Litteratör Emil Öberg gick i Hyltén-Cavallius' fotspår.

Ett par årtionden efter det Hyltén-Cavallius lämnat sin informatorplats insände litteratören Emil Öberg en värdefull samling folkvisuppteckningar från grannsocknen Lunda till den livaktiga Södermanlands fornminnesförening. Dessa visor med melodier trycktes sedan i föreningens tidskrift jämte andra fynd, som Öberg hämtat från norra Sörmland. Man skulle vilja förmoda, att Öbergs verksamhet på något sätt inspirerats av Hyltén-Cavallius. Gamla folkvistexter insamlades vid denna tid av metallarbetaren

folkmelodier...

G. Ericsson från Härad och dansken pastor F. L. Gundvig. Den senare samlade i landskapets kusttrakter.

På de sista 50 åren har alltför litet åtgjorts för tillvaratagandet av sörmländska vismelodier. Man har väl antagit, att de gått all världens väg, att ingenting värdefullt fanns kvar. En dylik pessimistisk tro har emellertid varit både felaktig och skadlig. Visserligen dyka icke antikviteterna upp mitt framför näsan på resande, som far stora landsvägen fram. De måste naturligtvis sökas för att bli funna. Redan för länge sedan har det sagts att våra åldriga ballader voro utdöda, och dock finns det ännu år 1931 en och annan sångare i Sörmland, som minns dem efter gammal tradition. Ännu kan Staffansvisan insamlas här och var i landskapet. Ännu kan man finna andliga visor, som diktats av folkets skaldar. Gamla världsliga visor, kärleksvisor, friarevisor, giftermålsvisor, sjömanssånger, visor om olyckor, folklekar m. m. äro ej helt försvunna. Att texten nu oftast är ofullständig gör ej så mycket, ty många av visorna finnas bevarade i skillingstrycks litteraturen. Men melodierna kan man endast få hos sångarna. Det är därför synnerligen viktigt, att de upptecknas, särskilt när det gäller visor av lokalt intresse. De övriga ha i allmänhet någon gång hamnat på ett tryckeri, vars vistryck sedan såldes på marknader eller eljest, då mycket folk samlades. Tack vare ett sådant gammalt vistryck få vi reda på den ende kände visgubben från 1700-talet, en sörmlänning Per Stabbe från Halla socken. Visans titel lyder: En ny och Lustig Wisa om Lilla Pehr Stabbe, Huruledes han wandrade omkring Landet med sjungande och spelande i Fleuten, hadé Wisor och Historier at sälja. I visan omtalas att han bodde i Strängnäs och ofta vistades i Tunafors. På sina färder mellan olika marknader red han på en brun häst.

Rätt många skillingtrycksvisor trycktes av Petter Winge i Nyköping. En riktigt livlig verksamhet tycks han ha utvecklat år 1800. Han ville väl att sörmlänningarna skulle fira det nya århundradet med ett kraftigt sjungande!

Minst 1,500 sörmländska låtar ha tillvaratagits.

Om vi åter vända oss mot instrumentalmusiken träder landskapets rikedom på folkmelodier klart till synes i hit tillsvarande samlingar. Minst 1,500 sörmländska låtar, mest polsk- och vals melodier men dessutom en del bröllopsmusik, äro tillvaratagna. Ungefär hälften av detta material föreligger i tryck. För 50 år sedan utgav A. G. Rosenberg (på 1820- och 30-talen organist i Folda) 3 samlingar, av vilka den första och sista mest innehöll melodier från Oppunda härad, och i slutet av 1890-talet publicerade K. P. Leffler allmogemusik från norra Sörmland. De sista åren äro omkring 500 sörmländslåtar insamlade, en del förvarade i Uppsala landsmålsarkiv, andra hos redaktionen av Svenska landsmålen. Många organister, vilka i början och mitten av 1800-talet voro läromästare åt allmogespelmän, ha upptecknat sörmländska melodier i sina notböcker. Även om dessa notböcker ej ha något vidare ekonomiskt värde äro de dock uti ideel synpunkt alltför värdefulla för att obemärkta gå sin förintelse till mötes. Helst böra de förvaras i ett arkiv. Om någon sörmlänning innehar en sådan gammalt notbok med "polloness"-melodier, kadriljer, angläser, valser o. dyl. och vill för den goda sakens skull överlämna dem till ett arkivs skydd, skall jag med nöje stå till tjänst med en avgiftsfri avskrift om så önskas. Skulle ägaren själv vilja behålla notboken vore jag mycket tacksam att få låna den några veckor i och för avskrifter till ett arkiv.

I de gamla organisternas och klockarnas musikvärld, är den ännu kvarlevande sörmländska instrumentalmusiken fast förankrad men dessutom skönjes en äldre grund av till synes renare folklig karaktär. Bland de låtar, som en nutida upptecknare får i sina samlingar, avvika några från den stora mängden. De äro enkla till sin byggnad och ibland säregna i tonartsförhål-

landena, gengångare som de äro från djupare, äldre skikt. För den som ingående sysslat med folkmelodiernas historia står det klart, att vi i vårt land ännu kunna få fatt i flerhundraåriga allmogelåtar. Av en tillfällighet blev under 1600- och 1700-talen en och annan bondmelodi upptecknad och publicerad. Nästan alla dessa kunna ännu dag påträffas i den bygd, där de hört hemma. Så inskrev t. ex. en student på 1690-talet i sin lutbok en daldansmelodi som fortfarande lever kvar i övre Dalarna. I över 250 år har folket bevarat denna låt! Min tro är, att det ej är för sent att få tag i en del av våra karolinska allmogemusik hos minnesgoda och traditionsfyllda åldringar. Men mycket arbete och mycket pengar skulle det kosta. Bärare av de äldsta låtarna får man ej endast söka bland de främsta spelmännen. De måste ju följa med sin tid och behövde därför ett melodiförråd, som icke var alltför gammalmodigt. Eftersom de flerhundraåriga låtarna nästan alltid äro åtföljda av rustika, ibland grova ord, vilka på sitt sätt verkat konserverande på tongångarna, kunna de påträffas utanför den trängre spelmanskretsen. Som exempel på åldriga danser, vars melodier böra upptecknas, kan nämnas sjuskävalappen, björn- och stabbdansen, de båda senare urgamla kultdanser. Den förstnämndas melodi har jag upptecknat efter den präktige 80-årige spelmannen Anders Anderson i Lästringe, men av de båda senare finns hittills icke någon sörmländsk melodi tillvaratagen. Stabbdansen omtalas i landskapet från både 1600- och 1700-talen.

Den siste sörmländske spelmannen, som lärde av Näcken.

Om de gamla sörmländska spelmännen berättas ej annat än gott. En och annan tittade alltför djupt i glaset någon gång, men det togs icke illa upp när de i övrigt höllo spelkonstens fana högt. Deras eldsjäl behövde kraftigt bränsle för att brinna i full låga! Naturligtvis fanns det också sådana konstnärnaturer, som glömde morgondagen och kunde lämna oxarna och plojen på åkern för att springa hem till den kära fiolen då en ny låt rann upp i dem. Dock, det stora flertalet var praktiskt folk, som bevarade och räntade sin inkomst. En sörmländsk häradssdomare sade mig en gång, att han köpte sitt första par oxar för spelmanspengar.

Nå men Näcken då, frågar kanske någon, har han inte knäppt sina harpsträngar i de sörmländska vattnen, har han inte satt extra kläm på våra gamla spelgubbars musik? Jo för all del, måste man svara, visst har Näcken funnits i Sörmland, han hade ju till och med byggt sig en borg i Björkviks socken. Men som ärlig svensk började han redan för länge sedan ogilla den musikaliska utvecklingen och drog sig så småningom helt ur spelet. Det blev för mycket för honom att bli kallad Perkel eller Å-fan och få höra, att det ansågs syndigt att spela. En av de sista som lärde av honom var Olof August Vidmark från Lilla Kulltorp i Östra Vingåker, född den 5 april 1824. De gamla berätta, att Vidmark just ej var som andra människor. Han hörde, för att tala modernt, "det" som spelman. Fadern, som var organist i Östra Vingåker, dog när Olof August var liten och en släkting, den store trollkarlen och mjölnaren Svinstu-Fredrik, fick sörja för hans musikaliska fostran. Svinstu-Fredrik hade en verkligt effektiv inträdesexamen för att bli av de ynglingar, som ville lära spela av honom utan att besitta den nödvändiga spellidelsen. De måste först bli godkända av Näcken genom att 3 torsdagsnätter å rad sitta under bron vid Krämbols kvarn och lyssna till hans trolska spel. En av de få, som gingo igenom den ekluten, var den lille gossen Olof August Vidmark. Han är ännu ihågkommen av de äldsta i Oppundabygden som en oförliknelig spelman. De flesta av hans melodier

äro bevarade men dem han lärde av Näcken tog han med sig i graven.

Långt efter det vår folkmusik blev känd och erkänd inom allt större kretsar i vårt land trädde spelmännen själva fram ur sina lantliga gömslen. Den förste, som kallade spelmän att uppträda inför en större allmänhet, var Arthur Hazelius, och på Skansen ha också många för första gången fått ett bestående intryck av svensk spelmanskultur, För 25 år sedan anordnade den väldige samlaren Nils Andersson med Zorns hjälp den första spelmanstävlingen i Dalarna. Den gjorde stor lycka och åtföljdes snart av liknande spelmansstämmor i många landskap. För spelmännen har den tid försvunnit då de sågos över axeln och deras låtar kallades värdelösa. Icke minst i vårt landskap har spelmännen sammanslutning, Sörmlands spelmansförbund, kunnat glädja sig åt en stor tillslutning vid sina uppvisningar av folkmusik. Sörmländska folkmelodier och sörmländska spelmän äro värda all uppmärks-

landet. Rätt...
 välförtjänt förtroende, som intet hittills
 rubbat. *Stachelmann*
 * 10/2 29

Ett särskilt värdefullt inslag i hembygdsfesten gjorde de församlade allmogespelemännen. Det var en sann och uppriktig fröjd att höra på deras många vackra och sällsynt tjusande låtar, som glatt deras förfäder i mångtliga led och nu gladda dem själva och dem som få höra på. Och publiken var bokstavigen med på noterna, både när den lille Strängsjöpojken och den äldre Sorundaspelmannen spelade upp sina vemodsfyllda eller glada melodier. Särskilt förtjust blev man åt den gamle vitskägade spelemannen, som härmade göken med vissa mellanslag i sin repertoar, och man hade lika roligt åt den gamle självmedvetne Flodaspelmannen m. hatten på svaj o. var enda led sprittande av fröjd och glädje som han själv. "Här är glädje och ingen sorg, ty här skall bröllopet stånda." Ett alldeles särskilt förnämligt samspel presterades av hrr Axelsson och Hultström fr. Floda — rent musikaliskt sett dagens största behållning. Professor Lindblom öppnade också underhandlingar med dessa spelmän om ett gästuppträdande på Skansen, där de förövrigt säkerligen skulle bli mycket senterade. Tyvärr måste man säga att dessa "spelmansstämmor", om man så få säga, utomhus i en stor folkhög, icke på långa vägar komma till sin rätt. Inne i Råbystugan vid den flammande brasan på spiselhällen, där borde de avlyssnas — om ett sådant arrangemang skulle kunna genomföras. De sörmländska allmogespelemännen äro en utomordentligt angenäm bekantskap. För deras sammanhållning har den bekante folkmusikentusiasten Carlsson J:r i Strängsjö nedlagt ett arbete, som verkligen är värt en honnör.

b
V
b
h
i
m
in
p
g
E
la

v

sv
o
hi
d
d

la
k
ta
m

g
p
s

g
at
b
la
ta
o
O
lä
är
fe
st
sv
be
ge
ge

re

p
b
m
fi